

Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî'ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri

Selahattin YILDIRIM*

“The Acts of the Prophet
and its Validity According
to Ebü'l-Muzaffar al-
Sam'ânî”

Abstract: An important part of the Sunnah, it consists of the actual sunnah, which means the practices of the Prophet. For this reason, the methodologists have emphasized the actions of the Prophet in terms of binding. Fiqh sects have dealt with the issue from various aspects and have presented different approaches in terms of binding. Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî (d. 489/1096) who was a follower of the Hanafi sect and later converted to the Shafi'i sect, discussed the actions of the Prophet in detail in his work called Kavâti'u'l-edille. He presented the approach of the methodologists to the subject with their evidence, analyzed and criticised, and then gave his own opinion and justification. Sem'ani first focused on the types of human actions and then touched on the subject of the Prophet's actions. He divided them into three as cibilli, humane and kurbî and briefly explained each of them. He argued that it was wâjib to take the example of the Prophet and follow him (teessî/ittibâ). Sem'ani's views are worthy of analysis in terms of analyzing the approaches of different schools and revealing his own views.

Citation: Selahattin YILDIRIM, “Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî'ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XX/1, 2022, pp. 65-83.

Keywords: Hadith, Verb, The Prophet's deeds, Sem'ânî, Affiliation.

I. Giriş

Şerî hükümlerin ikinci kaynağını oluşturan sünnet kavli, fiilî ve takrirî olmak üzere üçe ayrılır. Kavli sünnetten Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hitapları; fiilî sünnetten ise O'nun bedeninden sadır olan hareketler kastedilmektedir. Takrirî sünnet ise Resûl-i Ekrem'in huzurunda söylenen bir sözün veya yapılan bir fiilin O'nun tarafından onaylanması şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Kavli sünnetin emir, nehiy veya muhayyerlik ifade eden birtakım kalıpları vardır ve bunlar farz/vâcib, sünnet/mendûb, mubâh hükümleri iktiza eder. Fiilî sünnet ise Hz. Peygamber'den

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniv., İlahiyat Fak., Hadis, MALATYA, selahattin.yildirim@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3104-0251

Geliş: 02.06.2022

Yayın: 30.06.2022

¹ Osman b. Abdurrahmân eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, thk. Nureddin İtr (Şam: Dârü'l-fikr, 1986), 48.

farklı zaman dilimlerinde sudûr eden birbirinden bağımsız davranışları/hareketleri ifade ettiği için onun bir kalıbı/belli bir formu yoktur. Kimi usûlcülere göre fiil de hitap kapsamına dâhil olur ve talep ifade eder. Çünkü Hz. Peygamber'in bir fiili işlemesi neticesinde "Hz. Peygamber şöyle emretti" denilebilir. Hatta bazı usûlcüler fiilî sünnetin kapsamını geniş tutar, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dilinden dökülen zikir ve tesbihleri, tekbir ve tehlilleri dahi İlahî hitabın yerine getirilmesi sadedinde birer Nebvî fiil olarak görür. Yine Hz. Peygamber'in kazâî ve idarî konumu gereği vermiş olduğu emirlerin neticesinde ashâbı tarafından gerçekleştirilen fiiller de amiri olması hasebiyle ona nispet edilir. Takrîrî sünnet de sahâbenin söz ve davranışlarına karşı Hz. Peygamber'in olumlu tepkisi şeklinde tarif edilir ve Nebvî fiiller kapsamına alınır.² Bu nedenle Hz. Peygamber'in fiillerinin delaleti konusunda ihtilaf edilmiş ve konu müstakil olarak *Efâlû'r-Rasûl* başlığı altında incelenmiştir.³

Usûl kaynaklarında Hz. Peygamber'in fiilleri, a) bir insan olması hasebiyle yapmış olduğu fiiller, b) herhangi bir maksat taşımayan adet ve alışkanlıklara dayalı fiiller, c) ibadet kastı ile yapmış olduğu fiiller, d) O'na has olan fiiller, e) adet ve ibadet arasındaki fiiller, f) maksatları anlaşılmayan mücerred fiiller şeklinde kısımlara ayrılmıştır.⁴ Bunlar arasında özellikle hükmü, gerekçesi ve yapılış gayesi bilinmeyen, siyâk ve karineden yoksun olan, Hz. Peygamber'in mücerred fiillerinin ifade ettiği hüküm konusu ilk dönemden itibaren üzerinde durulmuştur. Bu husus mezhepler arasında tartışıldığı gibi aynı mezhebe mensup usûlcüler tarafından da ele alınıp birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüştür.⁵ Önceki Hanefî mezhebine müntesip iken daha sonra Şâfiî mezhebine geçen Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille* adlı usûl eserinde bu meseleyi çeşitli yönleriyle ele almış, usûlcülerin görüşlerini ve getirdikleri delilleri tahlil etmiş, doğru bulmadıklarını eleştirip reddetmiştir. Sem'ânî'nin konuyla ilgili görüşlerine geçmeden önce mezheplerin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mücerred fiillerinin hangi hükmü ifade ettiğine dair görüşlerine yer vermekte yarar vardır. Böylece Sem'ânî'nin söz konusu

² bkz. Sa'düddin Mesûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu't-tebvih ala't-Tavdih* (Mısır, t.y.), 1/289; Muhammed Abdülkadir el-Arûsî, *Efâlû'r-Rasûl ve delâletuhâ ale'l-ahkâm* (Cidde: Dârü'l-müctema', 1991), 38, 42; İbrahim Özdemir, *Nebvî Fiil ve Terklerin Anlam ve Yorumu* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 30-42.

³ el-Arûsî, *Efâlû'r-Rasûl*, 76, 79.

⁴ el-Arûsî, *Efâlû'r-Rasûl*, 193.

⁵ Nebvî fiillerle ilgili olarak Türkiye'de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Konuyla ilgili literatür değerlendirmesi için bkz. Abdulvasıf Eraslan, "Mu'tezile'ye Göre Hz. Peygamber'in Fiillerinin Bağlayıcılığı", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 53 (Haziran 2020): 5.

görüşlerinde kime ve hangi mezhebe yakın durduğu veya muhalefet ettiği daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mücerred fiillerinin ifade ettiği hüküm konusunda Hanefî usûlcülerden Kerhî'ye (öl. 340/952) iki farklı görüş isnad edilir. Birincisi, Hz. Peygamber'in fiilinin sıfatının⁶ bilinmemesi durumunda ümmetin bu fiillerde ona ittibâ edeceğine dair delil bulunmadıkça bu fiillerin ona has olması; ikincisi, sıfatı bilinen fiillerde ittibâın sabit, bilinmeyende ise memnu olmasıdır. Bir diğer Hanefî usûlcü Cessâs'a (öl. 370/981) göre sıfatı bilinmeyen fiiller ibâhaya delalet ederken sıfatı bilinenler hakkında ise Hz. Peygamber'in onları hangi sıfatla yaptığına bağlı olarak hüküm verilir. Müteahhir Hanefî usûlcüler ise sıfatı bilinmeyen fiillerin ibâha ifade ettiği görüşündedir.⁷

Mâlikîlerden İbn Huveyz Mendâd (öl. 390/999), sıfatı bilinmeyen fiiller konusunda İmam Mâlik'e (öl. 179/795) iki görüş nispet eder: Birincisi, bu fiiller Hz. Peygamber (s.a.v.) için vücûb ifade ettiği gibi, ümmeti için de vücûb ifade eder.⁸ İkinci görüşe göre ise bu türden fiiller ibâhaya delalet eder. Bu görüşü İmam Mâlik'e Şâfiî usûlcülerden Râzî ve Âmidî de nispet etmektedir.⁹ Mâlikî usûlcü Bâkîllânî (öl. 403/1013) ise bu konuda hükmü beyan eden bir delil bulununcaya kadar tevakkufu (kararsız kalmayı) savunur.¹⁰

Mücerred fiillerin ifade ettiği hüküm konusunda İmam Şâfiî'ye (204/820) bu fiillerin vücûb, nedb veya ibâha delalet ettiği şeklinde üç görüş isnad edilirken¹¹ Şâfiî usûlcülerden vücûb, nedb ve tevakkuf gibi farklı görüşler nakledilir. Örneğin İbn Süreyc (öl. 306/918), Ebû Ali b. Hayrân (öl. 310/923) ve Ebû Saîd el-İstahrî (öl. 328/940) bu türden fiillerin vücûb ifade ettiği görüşündedirler.¹² Ebû

⁶ Sıfattan kasıt bir fiilin niçin yapıldığıdır. Bir fiilin yapılp yapılmadığı *edâ*, niçin yapıldığı ise *sıfat* kavramları ile ifade edilmektedir. bkz. Serkan Demir, "Hanefî Usûlcülere Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri ve İctihadları -Hicrî V. Asır Özelinde-", *İladih Dergisi*, 7 (Aralık 2021): 114.

⁷ Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed Serahsî, *Usûlü's-Serahsî* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, t.y.), 2/87; Muhammed Süleyman Aşkar, *Ef'âlu'r-Resûl ve delâletuha ale'l-ahkâmî's-şer'iyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003), 1/328; İsmail Hakkı Ünal, "Hanefî Usûlcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (1997): 192; Demir, "Hanefî Usûlcülere Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri ve İctihadları -Hicrî V. Asır Özelinde-", 116.

⁸ Muhammed Emîn b. Mahmud Emîr Pâdişâh, *Teysîrû'l-Tahrîr* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-il-miyye, 1983), 3/122.

⁹ bkz. Ali b. Muhammed Seyfüddin el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, ed. Abdurrezâk Afîfî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1981), 1/174; Aşkar, *Ef'âlu'r-Resûl*, 1/329.

¹⁰ Aşkar, *Ef'âlu'r-Resûl*, 1/329.

¹¹ Ebu Hamid Muhâmmed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Menhûl min ta'likati'l-usûl*, thk. Muhâmmed Hasan Heyto, 2. Bs (Beyrut - Dimaşk: Darü'l-fıkr, 1998), 312.

¹² Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed Sem'ânî, *Kavâtî'u'l-edille fî usûli'l-fıkh* (thk. Abdullah

Bekr es-Sayrafi (öl. 330/941) ve Ebû Bekr el-Kaffâl (öl. 365/976) bu fiillerin nedbi ifade ettiğini söylerler.¹³ Zerkeşi (öl. 794/1392) ise es-Sayrafi ve İbn Fûrek'in (öl. 406/1015) tevakkuf görüşünde olduklarını belirtir.¹⁴ Ebû İshâk eş-Şîrâzî (öl. 476/1083) de bu konuda tevakkuftan yanadır.¹⁵ Gazzâlî (öl. 505/1111) ve Râzî (öl. 606/1210) gibi birçok mütekkellim usûlcü de tevakkuf etme görüşündedir.¹⁶ Ebû Şâme el-Makdisî (öl. 665/1267), Şâfiî usûlcülerin kahir ekseriyetinin, aksine bir delil bulunmadığı sürece Hz. Peygamber'in fiillerinin ümmet için nedbi ifade ettiği görüşünde olduklarını söyler.¹⁷

Hanbelîlerden Ebû'l-Hattâb (öl. 510/1116), sıfatı mechûl olan kurbî fiillerle ilgili olarak Ahmed b. Hanbel'e vucûb, nedb ve tevakkuf görüşlerini isnad etmiştir.¹⁸ Ebû'l-Hasan et-Temîmî el-Hanbelî (öl. 371/981) İmâm Ahmed'in son görüşünün bu türden fiillerde tevakkuf olduğunu söylese de bir diğer Hanbelî âlim Mecdüddin b. Teymiye (öl. 652/1254) bu görüşün ona aidiyetini reddetmektedir.¹⁹ Kadî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (öl. 458/1066) sıfatı mechûl olan fiillerin Hz. Peygamber ve bizler için vucûb ifade ettiğini açık bir şekilde ifade eder.²⁰ Âmidî, Hanbelîlerin bu türden fiillerin vucûba delalet ettiği görüşünde olduklarını nakleder.²¹

Buna göre Hanefîlerde sıfatı belli olmayan fiillerde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) uymayı mubâh gören anlayış ön plana çıkarken Mâlikîlerde de aynı görüş ağır

Hafız el-Hakemî (Riyad: Mektebetü't-tevbe, 1998), 1/177; Ebû Abdillâh Râzî Fahrettin, Muhammet b. Ömer, *el-Mahsûl*, ed. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1997), 3/229.

¹³ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/178.

¹⁴ Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Bahâdir eş-Şâfi'î ez-Zerkeşi, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi usûli'l-fikh* (Amman: Dâru'l-kutubî, 1414/1994), 6/34-35.

¹⁵ Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali eş-Şîrâzî, *el-Luma' fi usûli'l-fikh* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2003), 68.

¹⁶ Gazzâlî, *el-Menḥûl*, 312; Şâfiî Usûlcü er-Râzî'nin görüşleri için bkz. Nurullah Agitoğlu, "el-Mahsûl Adlı Eseri Çerçevesinde Şâfiî Usûlcü Fahreddin er-Râzî'nin Hz. Peygamber'in Fiillere Yaklaşımı", *Şîrnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/17 (Şubat 2017): 51-62.

¹⁷ Ebû Şâme el-Madîsî, *el-Muhakkak min ilmi'l-usûl fi mâ yete'allaku bi-ef'âli'r-Rasûl*, ed. Mahmud Salih Câbir (Medine: el-Câmi'a tu'l-İslâmiyye, 2011), 328; Aşkar, *Ef'âlu'r-Resûl*, 1/330.

¹⁸ Mahfûz b. Ahmed el-Kelvezânî el-Hanbelî Ebû'l-Hattâb, *et-Temhîd fi usûli'l-fikh* (Mekke: Dâru'l-medenî, 1985), 2/317.

¹⁹ Mecdüddin Abdüsselâm b. Abdillâh İbn Teymiye, *el-Müsevvede fi usûli'l-fikh*, ed. Muhammed Muhyüddin Abdülhamid (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, t.y.), 76.

²⁰ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ' Ebû Ya'lâ, *el-Udde fi usûli'l-fikh* (Riyad: Câmîatü Melik Muhammed b. Suûd, 1990), 3/737; İbn Teymiye, *el-Müsevvede fi usûli'l-fikh*, 76; Aşkar, *Ef'âlu'r-Resûl*, 1/331.

²¹ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/174.

basılmaktadır. Şâfiîlerde bu türden fiillerin ümmet için nedbi ifade ettiği görüşü daha çok kabul görürken Hanbelîlerde ise bu türden fiillerin vucûba delalet ettiği görüşü hâkim olmaktadır. Bazı usûlcüler tarafından mezhep imamlarına isnâd edilen görüşler bu imamların bizzat görüşleri olmayıp bazı fikhî meselelerdeki görüşlerinden istinbat edilmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiillerini isabetli bir şekilde değerlendirmek ve onların hangi hükmü ifade ettiğini doğru tespit edebilmek için öncesinde genel olarak insan fiillerini ele almakta yarar vardır.

II. İnsan Fiilleri

Sem'ânî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiillerine geçmeden önce konuya giriş mahiyetinde genel olarak insan fiilleri ve bunlardan hangilerinin hüsün ve kubuh ile nitelendirileceği üzerinde durur ve bu açıdan fiilleri kasıtlı ve kasıtsız olmak üzere ikiye ayırır.²²

1. Kasıtsız fiiller: Bu fiillerin varlığından başka herhangi bir vasfı yoktur. Bunlar sehven veya uyku halinde olan kişilerin zarar veya fayda barındırmayan fiilleridir ki bu fiiller iyilik veya kötülük ile nitelendirilmezler. Sem'ânî, bu türden fiillerin bir zarar veya fayda barındırdıkları vakit kimilerine göre iyi veya kötü olarak nitelendirileceğini, kimilerine göre ise bu durumda da iyi veya kötü diye nitelendirilemeyeceğini ve bu son görüşün daha isabetli olduğunu söyler. O, gerekçe olarak da hüsün ve kubuhun teklife bağlı olduğunu, mükellef olmayan birisinin yapmış olduğu fiilin bu iki sıfattan biriyle nitelendirilemeyeceğini ve bu durumun gayr-ı mükelleflerin tüm fiilleri için geçerli olduğunu ileri sürer.²³ Sem'ânî'nin bu görüşü Eş'arî ekolüne mensubiyetinden kaynaklanıyor olabilir. Zira Eş'arî ve diğer bazı usûlcülere göre hüsün ve kubuh şerîdir. Mükellef olmayan birisi ise şerî hükümlerle sorumlu olmadığından yapmış olduğu bir fiil hüsün ve kubuh ile nitelendirilemez.²⁴

2. Kasıtlı fiiller: Sem'ânî, bu türden fiillerin vâcib, mendûb, mubâh, mahzûr

²² Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/171; Sirajul Yani isimli araştırmacı *Delâletü efâli'r-Rasûl 'ale'l-ahkâm ve't-teessi bihâ 'inde'l-İmâm es-Sem'ânî* adıyla bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma her ne kadar Sem'ânî'nin konuyla ilgili görüşleri ile ilgili olsa da konu mezheplerin yaklaşımı çerçevesinde ele alınmamış ve yeterince işlenmemiştir. Bu nedenle yeniden ele alınmasında yarar görmüştür. bkz. Sirajul Yani, "Delâletü efâli'r-Rasûl 'ale'l-ahkâm ve't-teessi bihâ 'inde'l-İmâm es-Sem'ânî", *Profetika Jurnal Studi Islam* 19/1 (2018): 84-94.

²⁴ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/171.

²⁴ bkz. İlyas Çelebi, "Hüsün ve Kubuh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), 19: 59.

ve mekruh olmak üzere beş kısma ayrıldığı, bazı usûlcülerin²⁵ bu fiilleri önce kabih ve hasen diye ikiye ayırdıklarını daha sonra kabihî mahzûr ve mekruha, haseni ise mubâh, mendûb ve vâcibe taksim ettiklerini söyler. O, mubâh, mendûb ve vâcib bir fiilin tüm mükelleflerden vuku bulmasının normal olduğunu, mahzûrun insanoglundan sudûr etmesinin ise ittifaken kabih görüldüğünü ifade eder.²⁶

A. Mahzûr Fiiller

Mahzûr, Allah'ın yapılmasını yasakladığı, yapıldığı takdirde ceza vereceğini bildirdiği fiillerdir.²⁷ Bu tanıma göre mahzûr, haram ile aynı anlama gelmektedir. Mahzûr fiiller, usûl kitaplarının sünnet bölümünde Hz. Peygamber'in fiillerinin delaleti konusuna bir mukaddime sadedinde peygamberlerin ismet sıfatı ve bunun ne anlama geldiği ile ilişkilendirilerek ele alınır.²⁸ Sem'ânî, mükellefin fiilleri ile ilgili taksimata ve bunlarla ilgili kısa açıklamasından sonra meleklerin ve peygamberlerin mahzûr olan bir fiili işleyip işlemeyeceği konusuna geçer ve bazı ekollerin konuya yaklaşımlarını ele alır. Daha sonra kendi görüşünü delilleri ile birlikte zikreder.

1. Melekler ve Mahzûr Fiiller

Meleklerin şer ve masiyet olan fiilleri işlemeye kadir ve kabil olup olmamaları bilhassa kelâm ve usûl kitaplarında üzerinde durulan bir husustur. Sem'ânî, Mutazile alimlerinin ve diğer birçok bilginin meleklerden mahzûr fiillerin vuku bulamayacağını iddia ettiklerini, buna “Onlar Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmez ve kendilerine emredilene yerine getirirler.” (et-Tahrîm, 66/6) âyetini delil getirdiklerini söyler.²⁹ Ehl-i sünnet'in ise mahzûr fiillerin melekler tarafından vuku bulmasını caiz gördüklerini, buna İblis, Hârût ve Mârût kıssasını delil getirdiklerini nakleder. O, Ehl-i sünnet'in bu görüşlerine zahiren ters düşen et-Tahrîm, 66/6 âyetini meleklerin bir kısmı ile ilgili olduğunu veya âyette geçen bu

²⁵ bkz. Muhammed b. Ali b. et-Tayyib Ebu'l-Hüseyn el-Basrî, *Kitabu'l-Mu'temed*, thk. Muhammed Hamidullah (Dimaşk: el-Ma'hedu'l-ilmî el-Fransî li'd-dirâsâti'l-Arabî, 1964), 1/8, 363-364.

²⁶ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/172.

²⁷ Ebu'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed*, 1/9; Ebü'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh (İmâmü'l-Harameyn) el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh* (Beirut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1997), 1/108; Râzî, *el-Mahsûl*, 6.

²⁸ bkz. Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ* (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1993), 274.

²⁹ Mutazilc'nin konuyla ilgili görüşleri için bkz. Ebu'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed*, 1/342; Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/172.

durumun belirli bir zamana has olabileceğini belirtir.³⁰

Meleklerin ismeti konusunda usûlcüler arasında ihtilaf vardır. Meleklerin ismetini savunanlar bu görüşlerine “Onlar büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler, yüceler yücesi bildikleri rablerinden korkar, kendilerine buyurulanı yerine getirirler.” (en-Nahl, 16/49-50) “Bazıları “Rahmân evlât edindi” dediler. Hâşâ! O bundan münezzehdir. Bilâkis o evlât dedikleri (melekler) lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır. O'nun sözünün önüne geçmezler, sadece O'nun emriyle hareket ederler.” (el-Enbiyâ, 21/26-27) “O'nun huzurunda bulunanlar, O'na ibadet etme hususunda ne büyükleirler ne de yorulurlar.” (el-Enbiyâ, 21/19) âyetlerini delil getirmişlerdir.³¹

Bazı usûlcüler ise “Rabbinin katında bulunanlar bile O'na kulluk etmek hususunda kibre kapılmazlar, O'nu tesbih eder ve yalnız O'na secde ederler.” (el-A'râf, 7/206), “Ne Mesih Allah'ın bir kulu olmaktan geri durur ne de yakın melekler.” (en-Nisâ, 4/172) ve “Onlardan biri, “Tanrı O değil, benim!” diyecek olsa (ki demez), biz onu da cehennemle cezalandırırız.” (el-Enbiyâ, 21/29) âyetlerinden yola çıkarak meleklerin masum olmadıklarını hem hayra hem de şerre güç yetirebildiklerini savunmuşlardır. Bu âlimler ilk iki âyet ile ilgili olarak şöyle bir tespitte bulunmuşlardır: Melekler isyanı terk ettikleri için yüce Allah'ın övgüsüne mazhar olmuşlardır. Şayet isyan etmeye kabil olmasalardı bunu terk ettikleri için övülmezlerdi. Çünkü kişiden bir fiilin sudûrü mümkün değilse o şahıs bu fiili terk ettiği için övülmez. Usûlcüler üçüncü âyet ile ilgili olarak da şöyle bir çıkarımda bulunmuşlardır: Burada Yüce Allah, günah işlemelerinden dolayı melekleri cezalandıracağını belirtmiştir. Kendisinden günah sudûr etmeyen birinin cehennem ile tehdit edilmesi mantıklı değildir.³²

İblis'in melek olduğunu söyleyenler “Hani biz meleklere, “Âdem'e secde edin” demiştik; İblîs'ten başka hepsi secde ettiler.” (el-Kehf, 18/50) âyetindeki istisnayı muttasıl kabul etmişler ve istisnadan sonra gelen “O cinlerdendi” cümlesini ise “cinlerde oldu” şeklinde yorumlamışlardır. Bu görüşte olanlar İblis'in isyandan

³⁰ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/172.

³¹ Sa'düddin Mes'ûd b. Fahriddin et-Tefazânî, *Şerhu'l-makâsîd* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1998), 5/63.

³² Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Tefazânî, *Şerhu'l-makâsîd*, 5/63-65; Abdurrahman b. Ebû Bekr Celâlüddin Suyûtî, *el-Habâik fi ahbâri'l-melâik* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1985), 252; M. Sait Özervarlı, “Melek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), 29: 40.

önce meleklerden olduğunu, isyan ettikten sonra tard edilip cinlerin arasına atıldığını iddia etmişlerdir. İblis'in melek değil cin olduğunu iddia edenler ise âyetteki istisnayı münkatı kabul etmişler ve onun melek değil meleklerin arasında bulunan bir cin olduğunu söylemişlerdir.³³

Sem'ânî'nin Hârût ve Mârût kıssasını delil getirerek Ehl-i sünnet'e isnad ettiği Meleklerin mahzûr olan bir fiili işleyebileceği iddiası isabetli görülmemektedir. Çünkü Bâbil halkına imtihan ve bilinçlendirme maksadıyla sihir öğretmek üzere gönderilen bu iki melek görevleri gereği muhataplarını inançsızlığa karşı uyarma misyonuyla hareket etmişlerdir. Dolayısıyla günahkâr olarak nitelendirilemezler.

2. Peygamberler ve Mahzûr Fiiller

İnsan, fiillerinde özgür olması hasebiyle mahzûr veya mahzûr olmayan kasıtlı her türlü fiili yapabilecek imkâna sahiptir. Bu durum insan olmaları hasebiyle peygamberler için de geçerlidir. Sem'ânî, peygamberlerin Allah'ın koruması altında olduklarından onlardan büyük günahların sudûr etmesinin caiz olmadığı söyler. Aynı zamanda insanları onlardan uzaklaştıracak, itibarlarını zedeleyecek olan küçük günahların da büyük günahlar gibi onlardan vukû bulamayacağını belirtir.³⁴

Sem'ânî'ye göre şeriatın cevazına izin vermediği şeylerin peygamberler tarafından yapılmasının caiz görülmemesi bütün peygamberler için geçerli değildir. Çünkü Âdem (as) bir peygamberdi ve kendisine yasaklanan ağaçtan yedi. Dolayısıyla peygamberler mahzûr olan şeyleri işlemezler gibi bir genelleme doğru değildir. Sem'ânî, bazı âlimlerin, peygamberlerin büyük günahları ve insanları onlardan uzaklaştıracak, onlar nezdinde itibarlarını zedeleyecek günahlar dışında kalan küçük günahları işlemelerini de caiz görmediklerini ifade eder. Bununla birlikte Sem'ânî'ye göre sahih olan görüş zikredilenlerin dışında kalan küçük günahların peygamberlerden vuku bulabileceği görüşüdür. O, bu görüşüne kendisinden küçük günah sudûr eden bir peygamberin ölmeden önce bu hatasını tevbe ile telafi edeceğini ilave eder. Sem'ânî, hata ve yanılmanın peygamberlerden sudûr etmesini ise caiz görür ve Yüce Allah'ın kitabında onlarla ilgili naklettiği bazı hataların bu kabilden olduğunu ve bu konuda mezhepler arasında pek

³³ Teftazânî, *Şerhu'l-makâsüd*, 5/63-64; Suyûtî, *el-İlabâik*, 250; İlyas Çelebi, "Şeytan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 100.

³⁴ Sem'ânî, *Kavâti'ü'l-edille*, 2/172, 173.

çok ihtilafın bulunduğunu ifade eder.³⁵

Peygamberlerin mahzûr fiilleri yapamaması onların tebliğ vazifesi gereği günahattan korunmuş olmaları ile irtibatlıdır.³⁶ Bu nedenle peygamberlerin tebliğe müteallik olan hususları bilerek veya bilmeyerek unutmaları, hataya düşmeleri mümkün değildir. Doğrudan tebliğ ile ilgili olmayan ictihâdî hususlarda, birtakım uygulamalarda yanılmaları ise caizdir. Fakat onlar bu hata üzerinde bırakılmaz, ilâhî bir ikaz ile uyarılarak hatalarından dönmeleri sağlanır.³⁷

Görüldüğü üzere Sem'âni öncelikli olarak insan fiillerinin çeşitlerini, mahzûr fiiller çerçevesinde meleklerin ve peygamberleri fiilleri tahlil ettikten sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiillerine geçmiştir. Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiillerini değerlendirmek için bir altyapı hazırlamıştır.

III. Hz. Peygamber'in Fiilleri

Sem'âni, insan fiillerini taksim edip gerekli izahatları yaptıktan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiilleri ile ilgili açıklamalara geçer. O, Hz. Peygamber'in fiillerini öncelikle üçe ayırır:

a. Cibillî fiiller: Bunlar, Hz. Peygamber'in hayat sahibi bir canlı olması hasebiyle azalarının hareketi ve nefes alması türünden fiillerdir ki bunlar için bir ittibâdan söz edilemez.³⁸

b. Beşerî fiiller: Hz. Peygamber'in bir beşer olması hasebiyle yemesi, içmesi, giyinmesi, uyuması gibi ibadetlerle direk irtibatı olmayan fiillerdir. Sem'âni'ye göre Hz. Peygamber'in bu türden herhangi bir fiili işlemesi onun mubâhlığına delalet eder.³⁹ Sem'âni'nin bu görüşü pek çok usûl âlimi tarafından kabul görmüştür. Nitekim Âmidî de bu türden fiillerin ibâhaya delalet ettiği konusunda herhangi bir tartışmanın olmadığını söyler.⁴⁰ Ancak Gazzâlî bir kısım muhadislerin “beşerî fiilleri” mendûb kapsamında değerlendirdiklerini belirtir.⁴¹

c. Kurbî fiiler: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ibadet kastıyla yaptığı fiillerdir. Sem'âni, bu fiilleri kendi içinde beyâni, tenfizî (imtisâli/tenfizî) ve ibtidâi olmak

³⁵ Sem'âni, *Kavâti'u'l-edille*, 2/172, 173; Bazı mezheplerin peygamberleri ismet sıfatı ile ilgili farklı görüşleri için bkz. Âmidî, *el-İhkâm*, 1/170.

³⁶ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Râzî, *el-Mahsûl*, 3/225-228.

³⁷ İbrahim Canan, “Hz. Peygamber Aleyhisselam Hiç Unutmuş ve Yanılmış Mıdır?”, *Sünnetin Dindeki Yeri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997), 286-287.

³⁸ Sem'âni, *Kavâti'u'l-edille*, 2/175.

³⁹ Sem'âni, *Kavâti'u'l-edille*, 2/175.

⁴⁰ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/173.

⁴¹ Gazzâlî, *el-Menhûl*, 312; Gazzâlî, *Mustasfâ*, 275.

üzere üçe ayırır.⁴²

Beyânî fiillerden kasıt Kur'an'ın mücmel hükümlerini açıklayan Nebvî fiillerdir.⁴³ Sem'ânî, beyânî fiillerin mücmelin hükmünü aldığı, buna göre mübeyyen vâcib ise beyân niteliğinde olan fiilin vâcib, mendûb ise beyânın da mendûb olduğunu söyler. Sem'ânî'ye göre, bir fiilin beyânî olması onun Hz. Peygamber tarafından beyân niteliğinde olduğunun açıklanması ile bilinebilir. Aynı zamanda Kur'an'da beyâna ihtiyaç duyan mücmel bir âyetin olup Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından sözlü bir beyân ile açıklanmamış olması söz konusu Nebvî fiilin bu vazifeyi yaptığına delalet eder.⁴⁴

Sem'ânî, ilâhî bir emre uymak/imtisâl ve onu yerine getirmek/tenfiz şeklindeki fiillerin, emre göre hüküm alacağını; emir vücûb bildirirse fiilin vücûbu ifade edeceğini, nedb bildirir ise fiilin de nedb ifade edeceğini belirtir.⁴⁵

Sem'ânî'ye göre ibtidâî fiiller, daha önce varid olan herhangi bir nassın açıklaması veya bir emrin yerine getirilmesinden bağımsız fiillerdir. Bunlar, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bir şâri' olması hasebiyle ibtidâen vuku bulmuşlardır. Bu fiillerle ilgili olarak Hz. Peygamber'den bir ittibâ emri veya nehyi olmadığında ifade edeceği hüküm konusunda usûlcüler arasında ihtilaf vardır.⁴⁶

A. Fiillerinde Hz. Peygamber'i Örnek Almak

Sem'ânî, Hz. Peygamber'in ibadet kastı ile gerçekleştirdiği (kurbî) fiillerine ittibâ etme konusunda usûlcülerin üç farklı görüşte olduklarını söyler. Birinci görüşe göre fiilin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) has olduğuna dair bir delil yoksa ümmetin bu fiilde ona tabi olması farzdır. İmam Mâlik, (öl. 179/795) Hasan-ı Basrî, (öl. 110/728) Şâfiilerden İbn Süreyc (öl. 306/918), Ebû Ali b. Hayrân (öl. 310/923), Ebû Saîd el-İstahrî, (öl. 328/940) ve Ebû Ali b. Ebî Hüreyre (öl. 345/956) gibi fakihlerin de bu görüşte olduğunu belirtir. İmam Şâfiî'nin de bu görüşte olduğunun söylenebileceğini, Hanefiler'den Kerhî'nin (öl. 340/952) ve bazı mütekellim usûlcülerin de bunu benimsediğini iddia eder.⁴⁷

Sem'ânî, bu türden fiillerde Hz. Peygamber'e tabi olmanın vâcib olduğunu belirtir. Ancak Sem'ânî'nin, ittibânın farz olduğuna dair görüşü İmâm Şâfiî ve Kerhî'ye nispet etmesi problemli görünmektedir. Zira Başta Cüveynî (öl.

⁴² Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/175.

⁴³ Fiil ile beyân konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir, *Nebvî Fiiller*, 33-42.

⁴⁴ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/176.

⁴⁵ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/176.

⁴⁶ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/176.

⁴⁷ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/176-178.

478/1085) olmak üzere Şâfiî âlimlerin çoğunluğu Şâfiî'nin bu konudaki görüşünün nedb olduğunu ifade etmektedir.⁴⁸ Yine Hanefî usûlcüler, Kerhî'nin bu konudaki görüşünün farziyet değil nedb olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁹

İkinci görüşe göre ümmetin bu fiillerde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ittibâ etmesi vâcib değil müstahabtır. Sem'ânî, Hanefilerin ve Mutezilenin birçoğu ile Şâfiîlerden Ebû Bekr es-Sayrafi (öl. 330/941) ve Ebû Bekr el-Kaffâl'in (öl. 365/976) bu görüşte olduklarını söyler. Üçüncü görüşe göre ise bu fiilin bize yönelik hangi hükmü ifade ettiğine dair bir delil ortaya çıkmadan bir hüküm beyan etmeyip tevakkuf etmektir. Eşarilerin çoğunluğu, Şâfiîlerden Ebû Bekr ed-Dakkâk (öl. 392/1002) ve Kadî Ebü'l-Kâsım b. Kec ed-Dîneverî (öl. 405/1014) bu görüştedir.⁵⁰

Sem'ânî'ye göre teessinin (örnek almanın) vâcib olmadığını iddia edenler teessî kavramından hareketle görüşlerini temellendirmişlerdir. Onlar teessiyi "Hz. Peygamber'in yaptığı fiilin bir benzerini, O'nun yaptığı şekilde, yaptığı gaye ve amaç ile yapmak." diye tarif etmişlerdir. Dolayısıyla bu şartları taşımayan bir fiilde onlara göre teessiden söz edilemez.⁵¹

Sem'ânî'ye göre bu görüş sahipleri iddialarını aklî ve naklî olarak şu şekilde gerekçelendirmişlerdir: "Hz. Peygamber'e vâcib olan bir fiilin mislini yapmak bize vâcib değildir. Çünkü bunun bize vâcib olduğunun bilinmesi aklen mümkün değildir. Aklen mümkün olsaydı iki şekilde olacaktı: Birincisi, Hz. Peygamber'e mahsus bir vâcib yoktur. Dolayısıyla ona vâcib olan bize de vâcib olur. İkinci bu fiilinde Hz. Peygamber'e tabi olmazsak bu onu örnek almamıza, ondan uzak kalmamıza neden olur. Birinci şık doğru değildir. Çünkü Hz. Peygamber için maslahat olup O'na vâcib olan bize ise vâcib olmayan bazı ibadetler vardır. Buna gece ve vitir namazı gibi ibadetler örnek verilebilir. Bu ibadetler ona vâcib iken bize vâcib değildir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e mahsus vâcibler vardır. İkinci şık da doğru değildir. Çünkü sadece bir fiilinde Hz. Peygamber'e tabi olmamak onu örnek almamaya ve ondan uzak durmaya neden olmamaktadır. Zira gece namazının vucûbiyetinde zaten ona tabi olmamaktayız.⁵²

⁴⁸ el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fıkh*, 1/183.

⁴⁹ Ünal, "Hanefî Usulcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", 192; Demir, "Hanefî Usulcülere Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri ve İctihadları -Hicri V. Asr Özeline-", 116.

⁵⁰ Sem'ânî, *Kavâti'ü'l-edille*, 2/176-178.

⁵¹ Sem'ânî, *Kavâti'ü'l-edille*, 2/179.

⁵² bkz. Sem'ânî, *Kavâti'ü'l-edille*, 2/179.

Sem'ânî'ye göre ittibâin vâcib olmadığını söyleyenler yukarıdaki gerekçelerine şunları da ilave etmektedir: Hz. Peygamber'in bir fiili vâcib olma cihetiyle yaptığını bildiğimiz halde O'na bu fiilinde tabi olmak aklen vâcib olmadığına göre O'nun bir fiili vâcib cihetiyle yaptığını bilmediğimiz zaman bize nasıl vâcib olabilir ki? Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bir fiili hangi vecihle yaptığını bilmediğimiz zaman bizim o fiili yapmamız ona tabi olmak anlamına gelmez. Mesela, Hz. Peygamber, vâcib olma cihetiyle tuttuğu bir orucu biz nafîle olarak veya onun nafîle olarak tuttuğunu biz vâcib olarak tutarsak ona ittibâ etmiş olmayız. Özet olarak; Sem'ânî'ye göre, Hz. Peygamber'e fiillerinde tabi olmak vâcib değildir diyenler, vucûbiyeti ispat edecek akli veya nakli bir delilin olmadığını iddia etmişlerdir.⁵³

Sem'ânî, teessînin vâcib olmadığını söyleyenlerin bu gerekçelere ilaveten iki gerekçe daha ileri sürdüklerini belirtir. Şöyle ki, şayet Hz. Peygamber'in bir fiili yapması o fiilin bir mislini işlemenin bize de vâcib olduğuna delalet etseydi bu fiilin kendisi için de vâcib olduğuna delalet ederdi. Hâlbuki sadece yaptı diye bir fiilin onun hakkında vâcib olduğu anlamına gelmediği gibi bize de vâcib olduğu anlamına gelmez.

Sem'ânî'ye göre bu türden fiillerde Hz. Peygamber'e ittibâ etmenin vâcib olmadığını söyleyenlerden bazıları en alt limit olması hasebiyle onun bir fiili işleminin fiilin mubâh olduğuna delalet ettiğini söylemişlerdir. Bazıları da kurbiyetin en alt limitinin mendûbiyet olduğunu gerekçe göstererek bunun o fiilin mendûb olduğuna delalet ettiğini iddia etmişlerdir. Bazıları da bir fiilin hükmünün ne olduğu bir delil ile ortaya konuluncaya kadar tevakkuf etmişlerdir.⁵⁴

Sem'ânî, hükmünü belirten bir delilin bulunmadığı fiillerde (mücerred fiiller) teessînin vâcib olmadığını iddia edenlere işaret etmektedir. Onun bu konuyu ele alırken söz konusu kişilerin delillerini ayrıntılı olarak zikretmesi dikkate değerdir. Dolayısıyla Sem'ânî, kendi görüşünü zikretmeden önce muhaliflerinin görüşlerini iyice tetkik etmek istemiştir. Akabinde kendi düşüncelerini etraflıca ve örnek vererek sunmuştur.

B. Teessînin Vâcib Olduğuna Dair Deliller

Sem'ânî, fiillerinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) tabi olmanın hükmü ile ilgili âlimlerin farklı görüşleri ve bu görüşleri desteklemek için ileri sürdükleri delilleri serdettikten sonra kendi görüşünü ve gerekçesini zikreder. Öncelikli olarak ittibâ

⁵³ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/181.

⁵⁴ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/181, 182.

noktasında söz ile fiil arasında bir farkın olmadığını, çünkü Hz. Peygamber'in şerî hükümleri söz ve fiilleri ile birlikte beyan ettiğini, sözlerinde ona ittibâ etmenin vâcib olduğu gibi fiillerinde de ona tabi olmanın vâcib olduğunu söyler. Hatta fiille beyanın söz ile beyandan daha etkili olduğunu, Hz. Peygamber'in vermiş olduğu bir emrin muhatapları tarafından tam olarak yerine getirilmesini istediğinde bunun nasıl yapılacağını bilfiil uygulayarak onlara gösterdiğini belirtir. Buna Hz. Peygamber'in ve ashâbının Hudeybiye'de müşrikler tarafından Mekke'ye gidip umre yapmaktan alikonulmalarını örnek olarak verir. Bu engelleme üzerine Hz. Peygamber, ashâbına ihramdan çıkmalarını emretmiştir. Onlar ise bu emrin icâbını yerine getirmede gevşeklik gösterip hemen tıraş olup ihramdan çıkmamışlardır. Bunu gören Hz. Peygamber tıraş olup ihramdan çıkmıştır. O'nun bu fiilini gören sahâbe de hemen ihramdan çıkmıştır.⁵⁵ Sem'ânî, bu olayı fiilin sözden öte bir etkiye sahip olduğuna delil olarak getirir. Fakat tartışma konusu sözden sonra gelen fiil değildir. Hz. Peygamber'in hiçbir şey demeden gerçekleştirdiği fiillerinin bağlayıcı olup olmadığıdır. Bu örnekte önce söz, daha sonra fiil vardır.

Sem'ânî, fiilin etkisi ve ittibâ konusunda Hz. Peygamber'in fiili ile sözü arasında bir fark olmadığını göstermek için âyet ve hadislerden pek çok örneğe yer verir. İlk olarak “*Ona uyun ki doğru yolu bulasınız.*” (el-A'râf, 7/158), “*Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar.*” (el-A'râf, 7/157) ve “*De ki: “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.*” (Âli İmrân, 3/31) âyetlerini zikreder. Yüce Allah'ın burada Hz. Peygamber'e ittibâ etmeyi emrettiğini, ittibân da bazen sözde bazen de fiilde olduğunu, dolayısıyla şerî beyanın onun tarafından iki cihetle vuku bulduğunu belirtir. Buna “*Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz siz de öyle namaz kılın.*”⁵⁶ ve “*Hac menasiklerinizi benden alınız.*”⁵⁷ hadislerini delil olarak getirir. Namaz ve haccın mücmel hükümlerden olup fiil ile beyan edildiğini söyler.⁵⁸

Sem'ânî'nin şerî beyan sadedinde zikrettiği bu iki hadis, fiilin tek başına bir hüküm ifade etmediğine dair delil gösterilebilir. Şöyle ki Hz. Peygamber fiiliyle

⁵⁵ Hudeybiye barışını konu edinen hadis için bkz. Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi'u'ş-şahîh* (Beyrut: Mustafa Dîb el-Buğâ, 1993), “Şurût”, 15; Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/182, 183.

⁵⁶ Buhârî, *Sahîh*, “Ezân”, 18.

⁵⁷ Buhârî, *Sahîh*, “Edeb”, 27.

⁵⁸ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/182.

yetinmeyip sözleriyle insanların ona tabi olmasını emretmiştir.

Sem'ânî'nin, fiillerinde Hz. Peygamber'e ittibâ etmenin vâcib olduğuna dair Kitâb ve Sünnet'ten verdiği bazı örnekler şunlardır:

1. Adamın biri Hz. Peygamber'e gelerek oruçlu kişinin hanımını öpmesinin orucu bozup bozmadığını sorar, o da "Ben oruçlu iken hanımlarımı öperim" demiştir. Adam, "Sen bizim gibi değilsin" demesi üzerine kızıp "Ben Allah'tan en fazla korkanınızım ve onun koymuş olduğu sınırları en iyi bileniniz olmayı ümit ederim."⁵⁹ buyurmuştur. Sem'ânî, burada Hz. Peygamber'in, soru soran kişiye kendi uygulamasını örnek göstererek ondan kendisine ittibâ etmesini talep ettiğini söyler.⁶⁰

2. İbn Ömer'e "Def-i hacet için oturduğunda önünü ve arkasını kibleye dönmeyi doğru olmadığını" söylenince o, "Bir defasında evimizin damına çıkmış, Rasulûllah'ın iki kerpiç arasında Beytülmakdis'e dönük olarak ihtiyacını giderdiğini gördüm."⁶¹ demiştir. Sem'ânî'ye göre İbn Ömer, bu hadisi naklederek Hz. Peygamber'in uygulamasını sözünün yerine koymuş, def-i hacet esnasında Beytülmakdis'e yönelmenin caiz olduğunu ve caiz görmeyenlerin görüşlerinin doğru olmadığını ifade eder.⁶²

3. Hz. Peygamber (s.a.v.) "İmam oturarak namaz kılsa siz de oturarak kılmınız."⁶³ buyurmuştur. Sem'ânî, Hz. Peygamber'in ölmeden önceki hastalığında oturarak namaz kılıp ashâbın ise ayakta kılmasındaki uygulamasına (fiiline) istinaden bu sözü ile amel edilmediğini, ashâbın bu olay ile kavlin fiil ile nesh edilmediğini ve ikisinin hükümleri beyan etmede eşit olduklarını anladıklarını söyler.⁶⁴

4. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Kim cünüp olarak sabahlarsa orucu bozulmuştur."⁶⁵ buyurmuştur. Ashâb, bu hadisin onun cünüp olarak sabahladıktan sonra gusledip orucuna devam etmesiyle nesh edildiğine şahit olmuşlardır.⁶⁶ Sahâbe,

⁵⁹ bkz. Malik b. İnes el-İnsârî - Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *Muvatta'u'l-İmâm Mâlik Rivâyetü Muhammed İbnü'l-Hasan eş-Şeybânî*, thk. Fakıyyüddin en-Nedvî (Beyrut: Dâru'l-kalem, 1992), 124 (352. Hadis).

⁶⁰ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/183.

⁶¹ Süleyman b. el-Eş'as Ebû Dâvud, *Sünen*, thk. Yâsir Hasen v.dğr. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşîrîn, 2015), "Tahâret" 5.

⁶² Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/183.

⁶³ Buhârî, *Sahih*, "Ezân", 51; Ebû'l-Hüseyn b. Haccâc Müslim, *el-Müsnedü's-sahih* (Riyad: Beytu'l-efkârî'd-devliyye, 1998), "Salât", 19.

⁶⁴ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/184.

⁶⁵ Müslim, *Sahih*, "Siyâm", 13.

⁶⁶ Buhârî, *Sahih*, "Savm", 22; Müslim, *Sahih*, "Siyâm", 13.

aynı zamanda Hz. Peygamber'in "Evli olan başka bir evli kişi ile zina ederse yüz değnek vurulur ve recm edilir."⁶⁷ hadisini Mâiz⁶⁸ ve Gâmidiye kabilesine mensup bir kadının⁶⁹ sadece recm edilmesiyle nesh edildiğini görmüşlerdir. Yine Hz. Peygamber'in "Hırsız, eli kesildikten sonra tekrar hırsızlık yaparsa onu öldürün."⁷⁰ hadisinin beşinci defa hırsızlık yapan birisinin O'na getirildiği halde onu öldürmemesiyle nesh edildiğini anlamışlardır.⁷¹

5. Sem'ânî, bazı hükümlerin sadece fiile dayandığını belirtir. Buna Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Cuma günü iki hutbe arasında oturmasını⁷² örnek verir. Bu uygulamanın önemini belirtmek için de İmâm Şâfi'nin iki hutbe arasında oturmadığı takdirde namazın fasit olacağına hükmetmesini zikreder.⁷³

6. "Hz. Peygamber (s.a.v.) namazda çarıklarını çıkarınca ashâb da ona bakarak çarıklarını çıkartmıştır. Selam verince onlara hitaben 'Neden çarıklarınızı çıkardınız?' diye sormuş, onlar, 'Senin çıkardığını görünce biz de çıkardık' demişlerdir. O, 'Cebrail çarıklarında pislik olduğunu bana haber verdi. (Ben onun için çıkardım)' buyurmuştur."⁷⁴ Sem'ânî, mutlak fiilin vucûba delalet ettiğine bu rivayetin daha da açıklık getirdiğini belirtmiştir.⁷⁵ Sem'ânî, bu rivayette ashâbın Hz. Peygamber'e bakarak çarıklarını çıkarmasını vucûba delil sayarken mutlak fiilin vucûba delalet etmediğini iddia edenler aynı hadisi fiilin vacip olmadığına ilişkin delil olarak göstermişlerdir. Zira mutlak fiil vucûba delalet etseydi Hz. Peygamber, "Neden çarıklarınızı çıkardınız?" demesinin bir anlamı olmazdı.⁷⁶

7. Ömer (ra) Hacerülesved'i öptüğünde şöyle demiştir: "Senin zarar veya fayda vermeyen bir taş olduğunu biliyorum; fakat Resûlullah'ın (s.a.v.) seni öptüğünü görmüşümdür."⁷⁷ Ömer (ra) burada Hz. Peygamber'in fiilinin zahirine

⁶⁷ Müslim, *Sahih*, "Hudûd", 3; Ebû Dâvud, *Sünen*, "Hudûd", 23.

⁶⁸ Buhârî, *Sahih*, "Hudûd", 27; Müslim, *Sahih*, "Hudûd", 4.

⁶⁹ Müslim, *Sahih*, "Hudûd", 5; Ebû Dâvud, *Sünen*, "Hudûd", 25.

⁷⁰ Nesâî de yer alan bu rivayet muhaddislerce münker olarak kabul edilmiştir. bkz. Abdurrahman Ahmed b. Şuayb Nesâî, *Sünen* (Haleb: Mektebetü'l-matbuâtü'l-İslâmiyye, 1986), "Kat'u's-sânk", 15.

⁷¹ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/185.

⁷² Buhârî, *Sahih*, "Cumua", 30.

⁷³ Muhammed b. İdris eş-Şâfi, *el-Ümm* (Beirut: Dârü'l-ma'rife, 1990), 1/229; Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/186.

⁷⁴ Ebû Dâvud, *Sünen*, "Salât", 89.

⁷⁵ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/186.

⁷⁶ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/88.

⁷⁷ Buhârî, *Sahih*, "Hac", 57; Müslim, *Sahih*, "Hac", 249-250.

ittibâ etmenin vâcib olduğunu bildiğinden böyle davranmış ve bu sözü sarf etmiştir. Sem'ânî, buna benzer daha başka birçok hadisin olduğunu belirttiikten sonra tüm bu hadislerin şeriatın beyanında Hz. Peygamber'in fiillerinin, sözleri mesabesinde olduğunu, sözlerine olduğu gibi fiillerine de ittibâ etmede acele etmek gerektiğine inandıklarını dile getirir.⁷⁸

8. Sem'ânî'ye göre "Onun emrine aykırı davrananlar başlarına ya bir belânın gelmesinden yahut can yakan bir cezaya çarpılmaktan korksunlar!" (en-Nûr, 24/63) âyetindeki emir onun fiil ve sözlerinin ikisini de kapsamaktadır. Âyet ve hadislerde emrin bu manaya geldiğine dair rivayetler vardır. Sem'ânî, buradaki "emr" kelimesinin fiil ve kavli kapsayacak bir şekilde "şe'n/durum" manasına geldiğini ve bu kelimenin başka âyet⁷⁹ ve hadislerde⁸⁰ de bu anlamda kullanıldığını belirtir. Şayet muhalifler "emr" kelimesinin kavli anlamında hakiki, fiilde mecazen kullanıldığını iddia eder ve söylediklerimize itirazda bulunurlarsa onlara buradaki "emr" kelimesini "şe'n/durum" anlamında kabul ettiğimizi söyleyebiliriz demektedir.⁸¹

9. Sem'ânî, "İçinizden Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır." (el-Ahzâb, 33/21) âyetinin Hz. Peygamber'e ittibâda bulunmanın vâcib olduğuna dair delil olduğunu söyler. Çünkü burada "Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar" cümlesi bir tehdit içermektedir. Tehdit ise vucûbiyetin delilidir.⁸² Bu arada Hanefî ulemâsının ise aynı ayeti ittibâın vâcib değil, bilakis mubâh olduğuna dair delil olarak ileri sürdüklerini ifade etmekte yarar vardır. Onlar şayet ittibâ vâcib olsaydı burada "lekum" yerine "aleykum" ifadesi kullanılırdı demişlerdir.⁸³ Sem'ânî, muhaliflerin bu itirazlarına karşılık vucûbiyet hakkında tehdit cümlesinin varlığını delil getirir.

10. Sem'ânî, "Zeyd onunla (Zeynep) evlenip ayrıldıktan sonra müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik." (el-Ahzâb, 33/37) âyetini de ittibâın vucûbuna delil getirir. O, burada Hz. Peygamber'in fiilinin üsve olarak sunulduğunu, bir fiilin ona özel olduğuna dair bir delil var olmadıkça bu

⁷⁸ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/187.

⁷⁹ bkz. Yusuf, 12/15; Hûd, 11/97.

⁸⁰ bkz. Buhârî, *Sahih*, "Sulh", 5.

⁸¹ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/188.

⁸² Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/188.

⁸³ bkz. Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/88.

âyetin ona ittibâda bulunmanın genel olarak sabit olduğuna delalet ettiğini belirir. Ona özel bir durum söz konusu olduğunda "... Diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere, onu da sana helâl kıldık." (el-Ahzâb, 33/50) âyetinde olduğu gibi açıkça belirtilir.⁸⁴

Sem'ânî, fiillerinde Hz. Peygamber'e ittibâ etmenin vâcib olduğuna dair zikrettiği bu delillerin kati olmaya yakın deliller olduğunu ifade eder. Aynı zamanda bu deliller aksine hareket etmenin haram olduğuna dair delillerden olup, bunların içtihatla da reddedilemeyeceklerini belirtir. Bu tespitlerinden sonra muhaliflerin öne sürdükleri gerekçelerin hiçbirine cevap vermeye gerek kalmadığını söyler. Çünkü Hz. Peygamber'in fiillerine ittibâ etmenin vâcib olmadığını iddia edenler bu iddialarını akli delillere dayandırdıklarını, kendisinin ise bunu şerî deliller ile ispat ettiğini, iki delil arasında bir birliktelik söz konusu olmadığından onların iddiaları ile meşgul olmaya gerek olmadığını ifade eder. Muhaliflerin ittibânın vâcib olmadığına dair Hz. Peygamber'e has olan bazı şeyleri delil olarak getirdiklerinde burada tahsis delilinin var olduğunu, dolayısıyla bu delillerin kendisinin ortaya koyduğu kurala herhangi bir zarar veremeyeceğini iddia eder.⁸⁵

Sem'ânî, söz konusu fiillerde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ittiba etmenin vâcib olduğu görüşünde Ehl-i hadise yakın durmaktadır. O, diğer pek çok konuda da bu tavrı göstermektedir.⁸⁶

IV. Hz. Peygamber'in Terkleri

Terklerden kasıt Hz. Peygamber'in (s.a.v.) farkında olarak yapmadığı veya yapmaya başlayıp bir süre sonra bıraktığı fiillerdir. Usûlcüler nebevî fiillerin delâleti konusunda ihtilaf ettikleri gibi, nebevî terklerin delâleti ve bağlayıcılığı hususunda da ihtilaf etmişlerdir.⁸⁷

Sem'ânî, Hz. Peygamber'in fiillerinde olduğu gibi terklerinde de ona ittibâ etmenin vâcib olduğunu söyler ve buna Hz. Peygamber'in kendisine sunulan keler etini yemeyip geri durmasını örnek verir. Hz. Peygamber'in keler etini yemediğini gören ashâb da eti yemekten geri durmuştur. Ancak Hz. Peygamber "Ben

⁸⁴ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/189.

⁸⁵ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/189.

⁸⁶ Konuyla ilgili bazı görüşleri için bkz. Sedat Yıldırım, "es-Sem'ânî'nin Ehl-i Re'y ve Ehl-i Kelâm'a Karşı Ashâbü'l-Hadis Savunusu", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 18/1 (2020): 117-134.

⁸⁷ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Özdemir, *Nebevî Fiiller*, 91-129.

ondan tiksiniyorum, siz yiyebilirsiniz”⁸⁸ deyince o zaman yemişlerdir der.⁸⁹ Sem‘ânî, ashâbın Hz. Peygamber’in (s.a.v.) keler etini yemediğini gördüklerinde onların geri durup yememelerini, Hz. Peygamber’in terklerinde de ona ittibâ etmenin vâcib olduğuna delil getirmiştir. Nitekim ashâb siz yiyebilirsiniz anlamına gelen Nebvî açıklamadan sonra ancak yiyebilmişlerdir.

Sem‘ânî, son olarak bazı Şâfiî usûlcülerin ihtiyata daha uygun olduğu gerekçesiyle önce Hz. Peygamber’in fiillerini vucûb ve ilzâma yorumladıklarını söyler. Fakat o, bu usûlcülerin daha sonra söz konusu görüşlerini terk edip farklı görüşlere meylettiklerinden yakındır. O, bu usûlcülerin Hz. Peygamber’den bir fiil sudûr ettiğinde bunun bir benzerini yapmanın ümmet için mubâh olduğuna hükmettiklerini belirtir. Çünkü onlara göre bu fiilin vâcib veya mendûb olduğunu söyleyebilmek için bir delil yoktur. Fakat kendisinin ittibân vâcib olduğuna dair delilleri net bir şekilde ortaya koyup konuyu bu deliller çerçevesinde izah ettiğini, dolayısıyla doğru olan görüşün kendisinin ve böyle düşünenlerin görüşü olduğunu ifade eder.⁹⁰

V. Sonuç

Usûl kaynaklarında Hz. Peygamber’in fiilleri çeşitli yönden taksimata tabi tutulup ifade ettikleri hükümler üzerinde durulmuştur. Özellikle hükmü, gerekçesi ve yapılaş gayesi bilinmeyen siyâk ve karineden yoksun olan mücerred Nebvî fiillerin ifade ettiği hüküm konusu üzerinde ilk dönemden itibaren önemle durulmuştur. Bazı usûlcüler, bu türden fiillerde Hz. Peygamber’e ittibân vâcib olduğunu ileri sürerken bazıları ise bu fiillerin nedbi ifade ettiğini söylemiştir. Kimi âlimler de bu kabil fiillerin ibâhaya delalet ettiğini belirtmişlerdir. Bazı usûlcüler de hükmünü belirleyen bir delil ortaya çıkmasına kadar tevakkufu, yani uyup uymama konusunda çekimser kalmayı tercih etmişlerdir. Şâfiî mezhebine müntesip olan usûlcüler tarafından daha çok kabul gören görüş bu türden fiillerin ümmet için nedbi ifade ettiğidir. Şâfiî mezhebine müntesip bir usûlcü olan Sem‘ânî’nin bu konudaki görüşü mezhebin ağır basan görüşünden farklıdır. O, sıfatı bilinmeyen Nebvî fiillerin vucûba delalet ettiğini iddia eder. Bu konuda kitâb ve sünnetten bazı deliller getirir. Ona göre bu delillerin, ittibânın vâcib olduğuna delâleti neredeyse kat’idir. Bu delilleri yorumlayıp farklı bir sonuç çıkarmak doğru değildir. Sem‘ânî’ye göre Hz. Peygamber’in fiillerine

⁸⁸ bkz. Buhârî, *Sahih*, “Sayd”, 33.

⁸⁹ Sem‘ânî, *Kavâti’u’l-edille*, 2/189.

⁹⁰ Sem‘ânî, *Kavâti’u’l-edille*, 2/191, 192.

ittibâ etmenin vâcib olmadığını iddia edenler bu iddialarını kitâb ve sünnete değil bir takım akli delillere dayandırmaktadırlar. Hâlbuki bu konuda sözsahibi olan nakli delillerdir ve bunlara göre de ittibâ vâcibdir.

Sem'ânî'nin konuyu işlerken usûlcülerden yapmış olduğu bazı nakillerde isabet etmediği görülür. Özellikle İmam Şâfî ve Kerhî'ye isnad ettiği görüşlerin onlara aidiyeti tartışmalıdır. Bu görüşler bizzat onlara ait olmayıp kimi fikhî değerlendirmelerinde çıkarım yoluyla ortaya konulmuştur. Dolayısıyla bu türden isnadlara ihtiyatla yaklaşmakta yarar vardır.

“Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî'ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri”

Özet: Sünnetin önemli bir kısmı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamaları anlamına gelen fiili sünnetten ibarettir. Bu nedenle usûlcüler, bağlayıcılık açısından Hz. Peygamber'in fiilleri üzerinde önemle durmuşlardır. Fikhî mezhepler konuyu çeşitli yönleriyle ele almış ve bağlayıcılık açısından farklı yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Hanefî mezhebine müntesip iken sonraları Şâfî mezhebine geçen Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî, (öl. 489/1096) *Kavâti'ü'l-edille* adlı eserinde Hz. Peygamber'in fiillerini ayrıntılı olarak ele almıştır. Usûlcülerin konuya yaklaşımlarını delilleriyle ortaya koyup tahlil ve tenkit etmiş, sonra da kendi görüşünü ve gerekçesini zikretmiştir. Sem'ânî, önce insan fiillerinin çeşitleri üzerinde durmuş, daha sonra Hz. Peygamber'in fiilleri konusuna değinmiştir. Onları *cibillî*, *beşerî* ve *kurbî* olmak üzere üçe ayırarak her birini kısaca açıklamıştır. Sem'ânî, ibadet niteliği taşıyan fakat hükmü bilinmeyen fiillerde Hz. Peygamber'i örnek almanın ve O'na uymanın (teessî/ittibâ) vâcib olduğunu savunmuştur. Farklı ekollerin yaklaşımlarını tahlil edip kendi görüşlerini ortaya koyması açısından Sem'ânî'nin görüşleri tahlile şayandır.

Atıf: Selahattin YILDIRIM, “Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî'ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XX/1, 2022, pp. 65-83.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Fiil, Hz. Peygamber'in fiilleri, Sem'ânî, İttibâ.